

A BOLDOGKŐI VÁR

A 17. SZÁZADI INVENTÁRIUMOK TÜKRÉBEN

SÓS ISTVÁN

Jelen tanulmány alapját képező szakdolgozat 1998-ban készült el. Ennek legfontosabb eredményeit kívánom most a szélesebb közönség elé tárni. A dolgozat várra vonatkozó történeti, illetve építéstörténeti eredményeit így nem áll módomban bemutatni.

A várak 17. századi állapotának legmegbízhatóbb forrásai az inventáriumok, illetve urbáriumok, összeírások, azaz főleg gazdasági jellegű iratok. Ezek a leltárak a vár, vagy birtok földállományán, a hozzá tartozó objektumokon, gazdasági épületeken, jobbagyokon azok szolgáltatásain kívül, az uradalom központjának számító, vagy annak ekkor még fontos részét képező várat, épületeit és tereit is számba vették. Léteznek csupán száraz, leltárízú összeírások, de van olyan is, amely szinte irodalmi szinten, részletesen tárgyalja a vár vagy kúria teljes belső berendezését, a helyiségek számát, felépítését. Inventáriumok általában elzálogosítás, tulajdonosváltás, birtokosztály, vagyonekobbzás alkalmával készültek, illetve bármilyen más jogi aktus esetén.

A boldogkői várról jelenleg három összeírást ismerek. A legelső 1671-ben,¹ a második 1682-ben² keletkezett, ezeket már a vár ásatását 1963–64-ben végző régész, K. Végh Katalin is ismerte. Az utolsó általam ismert inventáriumot az említett forráskiadvány hatodik füzetében erősen kivonatolva adták ki, ez 1685-ben³ keletkezett.

Tanulmányom célja a 17. századi vár ismertetése, bemutatva és részletesen elemelve a vár egykori képét, tereinek funkcióit. Azt, hogy a középkorban még jelentős vár miként működött ebben az időszakban, birtokosai és a kor milyen szerepet szántak neki. Ehhez felhasználtam az általam ismert három fennmaradt inventáriumot, és nagyban támaszkodtam az 1963–1964-ben elvégzett ásatásról megjelent tanulmányra. A várról szerzett ismereteink ma sem egészen teljesekek, hiszen a ma már bevett módszernek számítókutatás mind a mai napig nem történt meg, így az ásatás eredményeit is csak ennek tudatában szabad használnunk. Adott tehát, hogy a munka során, az ásatásról megjelent tanulmány, a levéltári iratok mellett, a vár ma meglévő épületeinek, falainak megfigyelésére, sajátos forrásként való használatára kellett törekednem.

A vár történetének elemzésében, az építészeti megoldások, belső terek, berendezések vizsgálatakor csak az utóbbi két – 1682-es és 1685-ös – iratot tudtam használni. Az 1671-ben történt birtokosváltás idején Szelepcsényi György új tulajdonos megrendelésére keletkezett összeírás, melynek címe „*Conscriptio Bonorum Arcis Bodókö*”. A várról érdemi információt csak elvéve ad, azt is csak gazdasági szempontból, például, ha a várban új építkezést terveznek, vagy ha vermeket és pincéket tárgyal. Fontos megemlíteni, hogy a két, korban utoljára keletkezett inventárium teljesen eltér egymástól, mind

¹ Eredeti példányát a boldogkőváraljai római katolikus plébánián őrzik, de fotómásolata megtalálható a miskolci Herman Ottó Múzeum régészeti adattárában.

² E156. Fasc. 7. Nr.29.

³ E156. Fasc. 79.Nr.18.

terjedelemben (az 1682-es jóval részletesebb), mind a bejárás útvonalát tekintve, valamint abban, hogy a váron belül más-más dolgokat tartanak fontosnak.⁴

A várról komplex képet először az 1682. augusztus 18-án készített inventárium ad.⁵ Az irat alkotója megpróbálta a várat következetesen végigjárni, a belsőben, udvarokon fellelhető javakat, termeket, ablakokat, kályhákat, fegyvereket részletesen leírni, útvonala azonban utólag mégis nehezen követhető. Az 1682-ben készült leírás a legalsó kaputól indulva, az alsó vár, majd a felső vár helyiségeit veszi sorra, úgy, ahogy azokat a természetes, mindennapi használat során megközelítették. Az 1685-ben felvett leltár pontosan fordítva, a felső vár legtávolabbi helyiségével indít, de innen már tervszerűen halad lefelé, igaz, kevésbé részletes leírással.

A vizsgálat alapját az inventáriumok várra vonatkozó szövegrészei adják, ezen belül a vár bejárásának útvonalához és a korabeli állapotok bemutatásához a legrészletesebb, 1682-ben készült iratot használok. További információk vagy problémás területek tisztázása esetén az 1682-es irat után az 1685, illetve az 1671. évi inventáriumok megfelelő részei következnek, az iratra utaló évszám előrebocsátásával. Természetszerűleg az 1682. évi összeírás esetében az évszám nem szerepel mindenütt.⁶

A tanulmány a következőképpen épül fel. Az inventáriumok vonatkozó szövegei után következnek a helyszíni megfigyelés eredményei, az, hogy a felsorolt objektumokból ma mi látszik, az álló falak ma hogyan értelmezhetők. Ezzel párhuzamosan elemzem az ásatásról megjelent tanulmány megfelelő részeit, annak eredményeit, valamint vállalkozom annak kritikai elemzésére, módszerei pozitív és negatív megítélésére. A szöveg mellett az 1966-ban megjelent tanulmány két ásatási alaprajza (1–2. ábra), valamint egy általam készített lehetséges rekonstrukció (3. ábra) – a mai értelemben vett felső vár tereivel – is helyet kapott.

Az 1671-ben keletkezett összeírás nem nyújt segítséget a vár belső tereinek rekonstruálásához. Ennek használható elemeit kiemelve, a forrás bemutatásával, vár körüli gazdasági objektumok leírásával kezdem a 17. század végi állapotok bemutatását. A forrás elején az összeíró leírja, hogy a Palochay Anna által zálogba adott ingó és ingatlan javakat hogyan vette birtokába, s a szolgabíró, főrendek és szomszédok jelenlétében a várba felmenvén az összeírt javakat elfoglalta, valamint a vár kapujában Vatay Pétert porkolábságra, a dobos tizedest és kilenc hajdút a vár őrségére felesketett. Hasonlóan cselekedett a „jószágban lévő emberekkel” is, „hogy azontúl fogvást holtukig méltóságos

⁴ Ezek az eltérések egyébként értékes adatokkal szolgáltak olyan esetekben, amikor csak az inventáriumokra támaszkodhattam.

⁵ 1678-ban Thököly – amikor a bujdosók élére állva kuruc seregével elfoglalta Észak-Magyarországot – Boldogkőt is bevette. Az ő megbízásából készült el a vár ma ismert legteljesebb összeírása.

⁶ A források átírásakor a következő szabályokat alkalmaztam. A közlés alapelveként a mai helyesírási szabályokat vettem alapul, azokat alkalmaztam a szövegek központozásának megállapításában, a szövegértés megkönnyítéséért a magánhangzók hosszúsága ill. rövidsége esetében. Eltekintettem a szövegben következtelenül használt kis és nagy kezdőbetűk használatától is. A szinte minden esetben elváló ígékötőket összevontam. A szövegre vonatkozó jegyzetek, a TESZ és az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár vonatkozó címszavaiból lábjegyzet formájában található. Az előfordult latin eredetű szavak közlésekor az eredeti formához ragaszkodtam, ezek jelentését, a tárgyi és a szövegközi jegyzetekkel együtt, lábjegyzet formájában adtam közre. A tulajdonneveket, földrajzi neveket, mértékegységek nevét, illetve a vár épületeinek elnevezéseit a szövegben betűhíven közöltem. Az iratok eredeti formájában számozás csak az 1682-ben keletkezett esetében volt, ezt az 1685-ös iratnál, annak eredeti formája miatt sem tudtam volna alkalmazni. A közbeékeltem, vagy lapszélre írt, de tartalmilag az irat részét képező szövegeket értelemszerűen beépítettem. Az olvashatatlanság részleteket (...) jellel, a papír szakadásából, hiányából származó, valamint az itt esetlegesen kikövetkeztethető részleteket [...] jellel jelöltem. A hasonló formákban előforduló rövidítéseket a szövegben oldottam fel. Pl.: *k[e]g[lye]lmes, őnagfyság]lé* stb. Az áttekinthetőség érdekében a források szövegét kurzívan jelöltem.

urunkat, ő magát örökös uruknak tartják és ösmerik fejek fönnállatáig, a várat maguk és ő maga ellenségének ellenségei, s jóakaróinak jóakarói lesznek."

Az irat további részeiben a várhoz tartozó földek, szőlők, legelők számbavétele következik nagy részletességgel, valamint a pincéket, vermeket említi meg:

„A vár kapuján kívül napnyugat felé az út mellett jobb kéz felől földből, ...egy öreg pince, néhány gabonának való verem...”

„A vár hegyének oldalában napkelet felől két nagy földből ásott pince van, egyiküknek négyágú pincéje van, a másiknak három, ha több nem, háromszáz hordója van, és mindeniket kőbányának csináltatják, ...”

„A vár előtt mindjárt a Szegletes bástyához közel kőből kivágott vermek vannak...”

Az 1682-ben elkészült inventárium is sorra veszi ezeket, bár tartalmukról vagy formájukról nem nyújt újabb adatot.

„27. – A vár tövében vagyon egy jó régi verem, ugyanott az vár alatt kívül, vagyon egy öreg pince, földből ásott, annak vagyon négy ága kibe beléférhet circiter Nro 300 hordó.

28. – Ugyanazon pince mellett vagyon más pince is, annak vagyon három ága, abban is bele férne hordó bor Nro. circiter 200.”

Az 1685-ös összeírás a pincékről nem tesz említést, de nagy mennyiségű mezőgazdasági eszközt, terményt ír le, melyeknek egy része minden bizonnyal azokban volt elhelyezve. Ezek a pincék ma is léteznek, sőt egészen a 20. század elejéig használatban is voltak. A vermek meglétét csupán az egykori alsó vár, vagy palánk (lásd később) területén igazolta az ásás, a kapukon kívüli vermek elhelyezkedését nem vizsgáltam.

1671-ben a vár felszerelése között több használható fegyvert, tarackot, seregbontót, szakállast, muskétát, több hordó puskaport és golyót említenek, a pontos lelőhely megjelölése nélkül.

Ugyanez a leírás a vár belső épületeit egyáltalán nem, berendezési tárgyait is csak ömlesztve azok pontos helye nélkül említi, így a vár állapotának felmérésében nem tudom ezeket felhasználni, ezért itt külön közlöm:

„... a vár állapota és benne való munitiók, ágy⁷ nélkül való két tarackok egyik réz a másik vas, ágy nélkül való seregbontók és szakállasok, egy öreg puska és négy muskatir,⁸ egyik ágy és aczél nélkül, puskapor, vas globisok... csigára való vastag ó kenderkötelek, rozsa ette vas sisakok, bárdok tarackba való rozsaette rövid vas nyelek..”

„Ezekon kívül ott a várban és mind a vár alatt a rádi kúriában, romlott ó épületek, és rossz padlások, csurgó zszindelyesek, kemencék, rossz kályhás kemencék, pléhek, sarkvasak, vasrostélyok, üveges és üveg nélkül rámás ablakok, láncok, lakatok és házi eszközök...”

Folytatásában hasonló stílusban még egyéb felszereléseket és javakat említi.

Az 1682-ben felvett inventárium azonban már nagy részletességgel íródott, a vár tereinek bejárását ennek a sorrendjében fogom követni. A leírást a vár külső, ma már nagyvonalakban is alig ismert udvarán kezdi.

„Boldo kő vára jószágával együtt k[e]g[ye]lmes runk őnag[yság]áé, mely vár építetett egy magos hegyen természet szerint való kőszikla tetejébe.

1. – Vaygon a várnak külső kapuja rostélyos fábkból építetett, fenyő deszkával megdeszkázva, azon vagyon két öreg lakat.

⁷ Agy-ágy – a szövegben a nehézfegyverek rögzítésére szolgáló fa szerkezetet következetesen agy, aggyal, agyas szavakkal írják. Én ezt mai értelem szerint az „ágy” szó ragozott alakjaival írtam át. EMSzT 1. köt. 129.

⁸ Muskatir – muskéta, puska. TESZ, II. köt. 897.

2. – *A kapu mellett vagyon belül egy kapus házacska, azon kaputul fogva a kőszikláig vagyon tölgyfa karókból építetett roszz palánk, melynek az alja annyira elrothadt hogy de necesse⁹ építeni kell, mely palánk[na]k a hossza hatvanhat öl,¹⁰ azon palánkba vagyon két góré, avagy vigyázó bástyácska formára építve.*

3. – *Ugyanazon kerítésben vagyon kőszikla mellett építette egy sövény elfonatott, megtapasztatott istálló, akit inkább ónak, nem újnak mondani, tizenkét lóra való, mellette egy kis trabant, vagy béres házikó egy szekérszínnel együtt ugyanazon fedél alatt, itten kősziklából kivágotatott kis kenyérsütő kemence, azon szekérszín végében vagyon egy borház, a borház felett való kőszikla tetején vagyon fából rótt kis bástyácska.*

4. – *Az egyik góré, vagy vigyázóhely alatt vagyon deszkából csinált mészárszék, másik alatt pedig vagyon egy jó fél sajtó, melyen még mostan is sajtolhatnak”*

Ezt a területet 1685-ben palánk néven említi az összeírás. A leltárba vett épületek ugyanazok, mint az 1682. évi iratban, de új adatokkal is szolgál, mivel leírja az általa kapus háznak nevezett helyiség belső berendezését is.

„A palánkba lóistálló, cselédház annak végében, a mellett egy borház, deszkából álló mészárszék, van egy szekérszín is,....van egy porkoláb házacska is, kiben egy négy-szegletű asztal, mázos kemence, két kis karszék. A pitvarban egy kis asztal, ajtaja fél szeres, reteszés.”

Az alsó, vagy huszárvárnak nevezhető épületegyüttest tehát roszz állagú palánkfal védte. Az 1682-es irat további része az ezen belül elhelyezkedő gazdasági, a várat kiszolgáló épületeket veszi sorra.¹¹ A várba vezető út mellett a vár sziklatömbjének északi oldalán van egy terület, ahonnan az addig lóval, vagy kocsival közlekedő utasnak gyalog kellett folytatnia útját, mert a kapubástyához onnan meredek lépcső vezetett fel, s itt a lovat már nem lehetett továbbvinni.¹² Boldogkő esetében a váron belül is volt istálló, de oda – mint majd látjuk – csak vezetve lehetett a lovat bevinni. Ennek ellenére a palánk funkciója megegyezett más várak hasonló feladatkörű területével. Az istálló mellé szorult itt még a mészárszék és a préház is.

A leírt terület a vár előtti sziklaterasz. Itt ma semmilyen épület nem áll. Ide vezet fel a közeli parkolóból induló turistaösvény, valamint az íves vezetésű feljáró innen indul fel a várba.

Az ásatás alatt mód nyílt arra, hogy ezen a területen is végezzenek kutatást, igaz, ez csak néhány kutatóárkot jelentett. Három kutatóárkot húztak, a vár észak–déli tengelyére merőlegesen. K. Végh Katalin ezekben a feltételezhető észak–dél irányú védőfalat, valamint az eredeti járószintet kívánta megtalálni. Ez sikerült is, sőt a várba vezető rámpa oldalfalát is megtalálták. A déli toronnyal egy vonalban levő „C” árokban már nem találták meg az észak–déli irányú várfal nyomait, így valószínűsíthető, hogy ez már hamarabb, még a nyugati várfal déli részéhez csatlakozott (*1. ábra*).

A feltárás során az inventárium által említett építményeket nem sikerült megtalálni, valószínű ezek egyszerű faszerkezete miatt, valamint azért, mert a kutatás itt nem volt részletes.

⁹ *De necesse* – szükségből, azonnal.

¹⁰ Öl – hosszmérték. Egy bécsi öl ~1,896 m (16. századtól terjed el). *Bán P.*, 1989. 80.

¹¹ Hasonló néven ismerjük még a füzéri, regéci várak palánkját. Ilyen szinte majdnem minden olyan várhoz tartozott, ahol a terepviszonyok szűke miatt több, korábban még a váron belül helyett kapott tárgy, vagy tevékenység kiszorult onnan, vagy egyéb indok miatt (istálló, mészárszék a várakon belül az amúgy is nehezen kezelhető hulladék mennyiségét gazdagította volna) sem fért be oda.

¹² *Feld I.–Cabello, J.* 1998. 78., 81.; *Simon Z.*, 2000. 20.

A leírás további része már az általunk is ismert és látható váron belüli terekről, építményekről szól, viszont a korabeli elnevezések eltérése zavaróan hat a vizsgálatra. Ilyen problémát jelent az egykori felső vár elnevezése.

Ma felső várnak a sziklagerinc legmagasabb részein álló épülecsoportot nevezünk. Az inventáriumokban viszont a ma álló egész várat felső várnak nevezhették, bár ez az iratban sem mindig következetes, sőt a két, jól láthatóan eltérő terepszintű területet ezen belül már nem különböztetik meg, így a leíráson belül is nehéz eldönteni, hogy egy-két esetben hol is jár a leíró. A nehézségek elkerülése végett én a 17. századi elnevezést és felosztást használom. A felső várba a 17. században is ugyanazon az útvonalon jártak fel, mint ma (1. ábra).

„5. – Vagyon kétrendbeli ó hidlás,¹³ melyiken a felső várba feljárnak, amint a várba bemennék vagyon egy emelcsős új kapuja, sarki és retesz vasával együtt, azon kaput csigán felvonják és három lakatokkal együtt zárják, azon kapun vagyon más kapu topolyafából építve, a kapu között, vagyon huszonnégy rozsdás ó muskatér, kilenc németes táskával együtt. Item egy láncos bék[ly]ő második rudas béklyó, három csincser,¹⁴ három karika rúdvasba való, nyakravaló két karika vas, nyolc rabra való jó vas...”

„6. – Item azon kapu között vagyon egy Czirkáló bástya, kibe a hajdúk tüzelnek. Azon Czirkáló bástyából mind, a várba felmennek, vagyon egy erős bélett¹⁵ ó ajtó, vas sarkaival és reteszivel együtt, azon bástyában vagyon egy kő kémény.”

Az 1685. évi inventárium ezt írja a kapuról.

„Középső emelcsős kapuban muskatér jó..... Nr.24

Hírlövő mozsár jó..... Nr.1

Régi vasak, rabok lábára való..... Nr.7 egy rossz

Fai lában egy (?)..... Nr.1

Béklyó..... Nr.1

Kapitány Petneházi David úr csináltatott vas..... Nr.7

(továbbiakban rabszerszámok)

Ugyanott paraszt almárium..... Nr.1

Egy vas csép csonka nyelű..... Nr.1

Amint bejönnek a középső kapun, vagyon egy emelcsős kapu vas hevederes, retesz, egy lánc rajta csigástól. Onnan bájüvén, a várban van egy paraszti bélett ó ajtó, vas retesz, hevederes, kapukra való öreg lakat..... Nr.4

Tömlőcre való lakat..... Nr.1”

A várfal elé egy félköríves emelkedőn lehetett jutni, innen egy láncos felvonóhid vezetett a kapuépítmény belsejébe. Ezen belül még egy kapu volt, fából, aminek a másik oldalán már az őrség fegyverei voltak. A kapu félkör alakú, toronyszerű építményből nyílik. Ennek eredeti feladata a bejárat védelme lehetett. A kapun belül leírt felszerelése hasonló más várakéhoz, mivel az itt található rabvasak más várakban is hasonló helyen találhatóak meg. Füzér esetében a börtönhelyiség is a kapubástyán belül volt.¹⁶

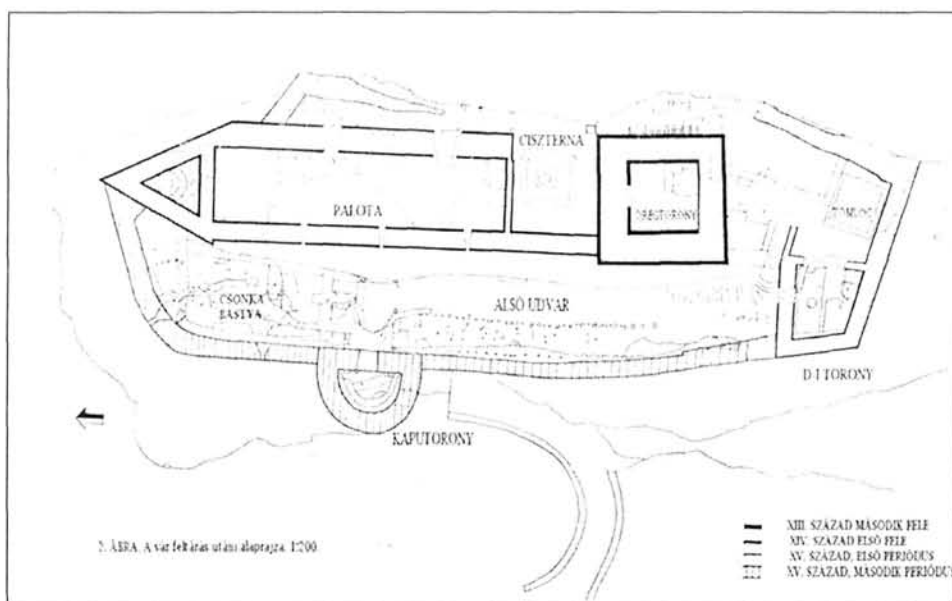
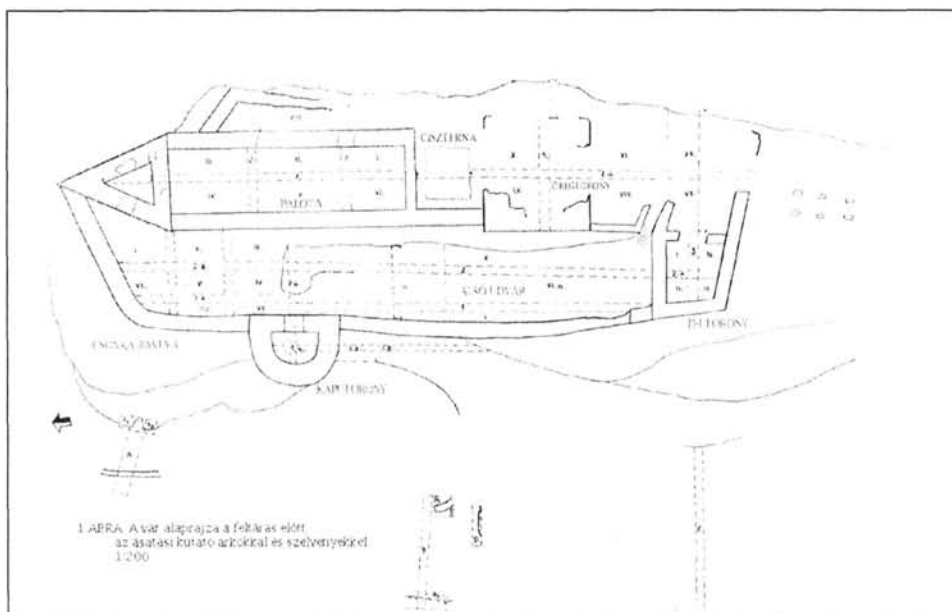
Nehezen tisztázható a kapualj vár felé eső része, valamint az a kifejezés, hogy „azon kapu között”. A cirkáló bástya valószínűleg az ugyanazon kapu felé épült emeletet jelenthette. A helyszínen – a kapuépítmény belsejében – megfigyelhető gerendalyukak

¹³ Hidlás – padlat, padlózat (itt deszkával borított, vagy ácsolt feljáró) EMSzT 5. köt. 104..

¹⁴ Csincser– nyakvas. EMSzT 2. köt. 160.

¹⁵ Bélett – fa béléssel borított, fatokos. EMSzT 1. köt. 752.

¹⁶ Feld–Cabello i. m. 82.; Simon i. m. 24.

egy, az emeleten, galériaszerűen körbefutó faszerkezetű védőfolyosót sejtetnek, amiről a kapu belsejére és kívültre lehetett látni. Feltételezhetően közvetlen a kapualjból vezető lépcsőn lehetett ide jutni, mivel az említett erős „bélletű” ajtó után („...azon Czirkáló bástyából mind a várba felmenni, vagyon egy erős béllet ó ajtó...”)¹⁷ egy bal kéz felől nyíló pincét említenek, ami ma közvetlenül a kapualj után van, tehát a mondott ajtó nem nyílhatott emeletre. Kivéve akkor, ha a leíró nem következetes és az egyik helyen csak az emeletet, másik helyen már az egész kapualjat és galériás emeletét tekinti cirkáló bástyának. Ebben az esetben az ajtó akár nyílhatott a következő terület, a „Csonka bástya” felé is azzal egy szintre.

A bástyán álló kémény fűthető helyiségre utal. Ilyen Füzéren is volt, ahol a kaputorony emeletén kandalló fűtötte szoba volt.¹⁷

Ma a várba egy fahídon lehet bejutni. A kapuépítmény mai külső és belső megjelenését a múlt század végén történt neogótikus stílusú építkezés határozza meg. Ezek a bejárati nyílás formáján láthatók leginkább.

A régészeti kutatás során még a toronyban, de már a belőle kivezető neogót boltzat alatt négy nagyméretű négyzetes befaragás került elő, melyek akár a leírt kapuépítmény nyomai is lehetnek, ahol a katonák fegyvereit tartották, bár a hely szűkös volta ennek ellent mondhat. Az sem kizárt, hogy még a félköríves kapuvédmű építése előtt a kapu egykori megerősítésének a nyomai ezek.

Az emeletek számát a mai nyílásrendszer alapján kettőre lehet becsülni, bár a mai fedett emeleti helyiség a korábbi emeletszinttől magasabban van, a ma a várudvarról látható legfelső – kisebb méretű, inkább ablaknak beillő – nyílás még világíthatott meg emeletet, de ehhez a falnak még magasabbnak kellett lennie. Az emeletek számáról a további leírásból nyerhetünk információt, amikor a leíró a „Csonka bástya” után a nyugati fal leírásánál visszatér a kapu felé.

„7. – Amint a Czirkáló bástyából bejárnak a várba, mindjárt balkéz felől vagyon belül a várba, Csonka bástya alatt egy pince, kősziklából kivágattatott, melynek négy ága vagyon. Az első ágának nyolc öl a hosszúsága, harmadik, két öl. A negyedik ágának is öt öl a hosszúsága, szélessége pedig mindenik harmadfél öl.”

A továbbiakban, a pincében található majorságbéli és dézsmabéli borok felsorolása következik. Ugyancsak a pincében raktározták a szüreteléshez, illetve a sör főzéséhez szükséges alkalmatosságokat.

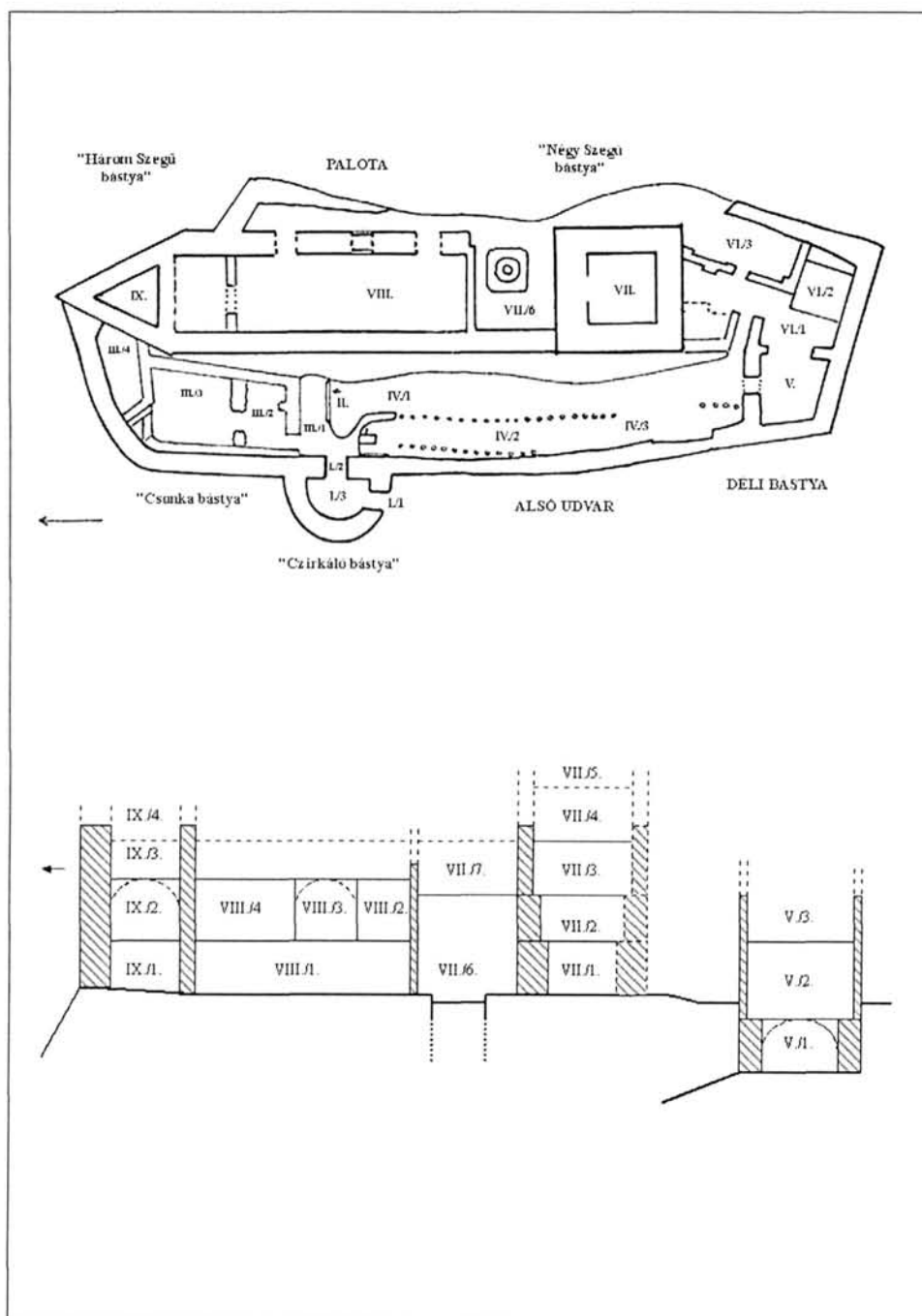
Az összeíró ezután a vár tövében levő vermek tartalmát részletezi, melyekben a várban lakó tisztek gabonája van. Nem tudni, hogy itt mire gondolt a leíró, mivel ilyen vermet a váron belül nem lehet találni. Az előbbi pincét ma is lehet látni. Bejárata az alsó vár udvaráról nyílik és két fő ága van, melyet a sziklába véstek. Az egyik a palota alatt, a másik a kapuépítménytől északra lévő „Csonka bástya” alatt húzódik. Mivel a várat, ha csak raktározásra is, de használták még a 17–18. század fordulóján is, számolni lehet ez időben történt átalakításokkal is.

Az 1685. évi irat nem számol be veremről, viszont egy része nagy mennyiségű terményt sorol fel, pontos hely megjelölése nélkül, így feltehetően ezek egy része az említett pincében volt elhelyezve.

Következik a „Csonka bástya” leírása:

„12. – A Csonka bástya alatt vagyon egy gerendás ház, aki jóllehet egészen el nem végeztetett, melyben mostan lakatos lakik. Akiben két ablak egy ajtó sarkvasastól reteszestől, egy kályhás kemence, azon házból nyíló kis kamarácska, melyben a tizedes lakik,

¹⁷ Feld–Cabello i. m. 82.

3. ábra. Az inventáriumok által beazonosított terek (1682-es alapján)
a felső várrész tereinek metszete

Jelmagyarázat

I. „Czirkáló bástya”

- 1.: „...egy emelcsős új kapu...”
- 2.: „...azon kapun vagyon más kapu topolya fából...”
- 3.: „... azon kapu között vagyon egy Czirkáló bástya...”

II. „Csonka Bástya alatt egy pince”

III. „Csonka Bástya alatt”

- 1.: „gerendás ház, ... melyben mostan lakatos lakik”
- 2.: „kis kamarácska, melyben a tizedes lakik”
- 3-4.: „egy nagy gerendás ház, kibe a hajdúk lagnak”

IV. Alsó udvar

- 1.: „egy jó erős kapu”
- 2.: „egy kamora deszkából”
- 3.: „egy istálló, tizenkét lóra való”

V. Déli bástya

- 1.: „egy öreg bolt”
- 2.: „úr háza” („Ebedlő palota” 1685)
- 3.: „öreg gerendás Új palota („Pusztá Nagy Palota” 1685)

VI. A felső vár előtti, tőle délre lévő tér

- 1.: „egy kis kamarácska”
- 2.: „egy erős, sötét Tömlöc”
- 3.: „Sütőház”

VII. „Négy Szegü bástya”

- 1.: (?) „ó konyha”
- 2.: „egy gerendás lakóház”
- 3.: „lakó gerendás ház”
- 4.: „sáfárház”
- 5.: „ötödik legfelsőbb contignatio”
- 6.: „csatornás kút”
- 7.: „egy folyosó, a kút felett”

VIII. Palota

- 1.: „gerendás pince”
- 2.: „a mostani konyha”
- 2.: „boltos pítvar”
- 4.: „Borosház, ... melyet azelőtt sáfárháznak hívtak”

IX. „Három Szegü bástya” (1685)

- 1.: „boltos kápolna”
- 2-3.: „azon kápolnán belül vagyon, alsó és felső porház”
- 4.: „a háromszegű kőből építetett erős bástya”

melyet könnyen boltnak is csinálhatnának. Azon új ház mellett vagyon egy nagy gerendás ház, kibe a hajdúk laknak, azon házon vagyon egy ajtó, ... azon házba egy sütő kemence, két lantornás¹⁸ ablak, a két ház között pusztá pitvar.

13. – A kapu felett való Csonka bástyán vagyon egy öreg réz tarack, melynek mind kereke, s mind ágya vasas, másik kis vastarack, annak is mind kerekes ágya vasas, a harmadik kis vastarack kereke és ágya vasatlan, vagyon egy hírt lövő mozsár ágyúcska, vas. Item vagyon szakállas Nro. huszonöt, seregbontó Nro. három. Azon Csonka bástya és felül említett két háznak fedelét, s épületi csatornáival együtt, olyan formában van, hogy de necesse két esztendők múlva építeni kell. A Csonka bástyából fogva, a felső vár kapujáig vagyon egy folyosó, a lövő lyukak mellett, mely fából azelőtt négy esztendővel építették. Ugyanazon folyosón vagyon egy strázsa hely és kazamata, mely szolgál az emelcsős kapura, a Csonka bástyán is hasonló van, de fából építetett.”

Az 1685. évi iratban két, egymástól távol eső helyen írnak a „Csonka bástya”-ról, de az egyik helyen csak következtetni tudunk arra, hogy ott járt a leíró.

„Kapu felett való Csonka bástyán réz tarack..... Nr.1.

Vas tarack jó kerekestül, ágyastól..... Nr.2”

(továbbiakban fegyverek)

Az épületekről és berendezésükről szóló rész az inventárium végén:

„...Második házban ellenében egy sütőkemence lasztornás ablakok

Tizedes házában, éppen kapu felett, sütőkemence..... Nr.1...”

A „Csonka bástya” – mint már említettem – nem tartozik a hagyományos értelemben vett bástyák közé, mivel ez a nyugati fal északi részének megerősítése lehetett csak, lőrésekkel, gyilokjáróval, esetleg a maitól magasabb falakkal. Bástya alatt itt tehát a kerítő falak által határolt, beépített várrészt kell értenünk. Nevét is talán emiatt kapta.

Az összeírás idején valószínűleg már nem a korábbi évek kihasználtságával működő váron belül a bástya és környéke az egyik, még eredeti funkciójában használt területe lehetett a várnak. Az őrség lakhelye volt itt, akik feltételezhetően még szép számmal lakhattak itt.

K. Végh Katalin az itt felsorolt építményekről azt feltételezi, hogy azok a „Csonka bástya”-n kívül, a szikla oldalának támaszkodva álltak.¹⁹ Ez azonban ellentmondana a leíró által követett bejárási logikának, mivel az a várat „alulról felfelé” járja be. Felmerül a kérdés, hogy mi is tartozott valójában a „Csonka bástya”-hoz, hol ért az véget és hol kezdődött maga a várudvar. A bástya csak maga a nyugati fal megerősítése lehet, kiegészítve északi sarkának magasabb fekvésű terepével. Fontos megjegyezni, hogy védőfalának mai állapotából már csak nehezen lehet következtetni az eredeti nyílásokra, mivel téglás falrészeit valószínűleg a múlt századi átalakítás idején toldhatták az eredeti falrészekhez.²⁰

A fal előtt végig gyilokjáró húzódhatott, bár ma ebből csak az északi saroktól a nyugati fal megtöréséig, illetve a kapuépítménytől északra áll egy kis rész. Feltételezhető, hogy a földszinti ágyúlőrésekhez – a tér szűkössége miatt – külön ágyúpad nem szolgált, így csak a földszinten voltak nehézfegyverek. Az inventáriumok keletkezésekor

¹⁸ Lantornás ablak – hártás ablak. EMSzT 7. köt. 809.

¹⁹ K. Végh Katalin azt írja, hogy „ezek az építmények valószínűleg a Csonka bástyán kívül a szikla oldalában állhattak...” K. Végh Katalin: i. m. 150.

²⁰ A 19. században birtokos Péchy család a kor romantikus ízlésének megfelelően a várat a század második felében átépíttette, több eredeti falat elbontott, illetve feltöltődési rétegeket termeltek ki. Erről az építkezésről tanúskodik a vár falaiban ma is szép számmal látható Péchy bélyeges téglá.

azonban ezeket már nem használhatták, mivel a régészeti feltárás itt igen vastag 16–17. századi feltöltődésre és egy, a lőréseket eltakaró falra bukkant.

A régészeti kutatás egyik legnagyobb feladatát jelentette a bástya feltárása és kitisztítása. Az ásítás által feltárt maradványok, kályhacsempék, edények, vastöredékek, egymásra épült falak maradványai, egy döngölt földfal nyoma mind aktív kihasználtságot mutatnak, egy jól behatárolható időszakon belül. A vastag törmelékretteg gazdag anyaga a 15–17. század mindennapi életének nyomait mutatja. Kérdéses viszont az, hogy a különlegesen meredek terepviszonyok miatt itt hová építhettek épületeket. A három leírt helyiség és egy pitvar csak úgy férhetett el, ha a nyugati falig értek, vagy ha a feltöltődés már olyan nagy volt, hogy a terepszint nagyobb részen volt így vízszintes. Ez a megoldás tűnik kézenfekvőnek. Mivel az inventáriumok már csak a késő 17. századi képről adnak információt, nem ismerhetjük a fal alatti terület korábbi képét. Azt is elképzelhetőnek tartom, hogy az épületek csak viszonylag újabban, tehát a század közepe körül épülhettek és az ekkorra már jócskán feltöltődött bástya alatti részt egy szintre hozva, a lőréseket egy eléfalazott fallal eltakarva²¹ építették ide ezeket.

A mesterséges feltöltést alátámaszthatja az is, hogy a feltárás alatt kiderült, a rétegek az egész területen bolygatottak, 14–16. századi kerámia szinte mindenütt került elő.²² A feltárás a feltöltődést eltávolította, itt ma csak a csupasz, meredek sziklafelszín látszik. Az ásítás során elbontottak egy kelet–nyugat irányú, rossz állagú falat, hogy az alatta megtalált kohójelenséget bemutassák. Ez a fal az alaprajzon „B” jellel szerepel és korszakunkban akár még válaszfal is lehetett a tizedes és a hajdúk által lakott házak között. Ma már nem dönthető el, hogy az épületek a sziklának vagy a nyugati falnak támaszkodtak, a feltárás alatt talált falnyomokra elég nehéz rávetíteni ezeket a tereket. A nagy gerendás ház talán a ma látható kohójelenséget körülvevő, sziklára épített – az ásító által „A” és „C” falnak nevezett – falak határolta helyiség lehetett (*l. ábra*).

A terep északi sarka magasabban helyezkedik el és itt a szikla is vízszintes. A már említett „C” fal ezt a részt délről zárja le. Nyugatról egy – ma már csak nyomaiban látható – fal zárhatta le („C/b”). A helyiség keleti fala a szikla, az északi pedig maga a várfal. A terület déli kiterjedését meghatározhatta az a nagyméretű boltozat, mely a kapubejáró után a pincébe vezető nyílás felett volt. Ennek ma már csak keleti, sziklába faragott indítása látszik. E fölött, a „bástya” terepszintjével egy vonalban akár további helyiségeket lehetett elhelyezni.

A bástyának stratégiai szerepe is lehetett, mivel az építmények felett, tehát a lőréses várfalon az összeírás katonai eszközöket sorol föl. Az itt leírt helyeket (*kazamata, strázsahely*) ma már szinte lehetetlen beazonosítani, mivel a falkorona, illetve a gyilokjáró fából épült részei az idők folyamán jócskán lepusztultak vagy átépítettek. A strázsahely – a fal nyílásait figyelve – talán a kaputorony és a nyugati fal törése között állhatott. Ma már csak a „Csonka bástya”-ból induló, egy helyen megszakadó nyugati falhoz épített gyilokjáró nyoma látszik. A leírás a gyilokjárón folytatódik, az onnan megközelíthető helyiségek bejárásával:

„14. – Vagyon kapu felett harmadik contignatioján²³ egy torony, kiben lövő lyukak vannak.

15. – A felsővárba amint járnak, vagyon egy fa garadics, a felét tölgyfából épített, egy jó erős kapu, azon van négy heveder, vas sarkaival és reteszekkel együtt.”

²¹ K. Végh i. m. 124–125.

²² K. Végh i. m. 123.

²³ Contignatioján – szintjén.

A „Csonka bástya”-ról egy gyilokjárón lehetett ismét a kapuépítmény fölé jutni, de már annak második emeletére.²⁴ A felső várba vezető úton immár a harmadik kapuval találkozunk, mely feltehetően még a kaputorony közelében volt. A kapuépítmény falának belső oldalán ma több gerendalyuksort lehet megfigyelni.

Az első emeletre és a „Csonka bástya”-ba ma a kapuépítmény belső oldala elé épített lépcső vezet, az inventárium adatai azt bizonyítják, hogy a mai útvonal nem autentikus. A korábbiakban látni lehetett, hogy az emeleti helyiséget a kapualjból, a második emeletet pedig a „Csonka bástya”-ról lehetett megközelíteni.

Ma két lépcsőzetes gerendalyuksort lehet itt látni, aminek felső része a második szintről indul lefelé és körülbelül a mai kapubolttal egy magasságban ér véget. Mivel falkutatás nem történt, ezeket nem tudom értelmezni. A további leírás már az alsó várudvar építményeit részletezi. Az irat itt újabb probléma elé állít minket.

„16. – Azon kapun belül vagyon egy kamora deszkából való, amellet vagyon egy kőből építetett istálló, tizenkét lóra való. Amely istálló a Négy Szegü bástya alatt van, ugyan amellet egy öreg bolt, kiben szoktak a földesurak gratiajából nemes vármegyénk tagjai portékájukat tartani. Ugyanazon öreg bolt mellett van egy kis kamorácska, kiben ugyan nemes vármegye tagjai portékájukat tartanak. A kicsiny kamorácska mellett vagyon egy erős, sötét tömlöc, azon ellenében ugyanott van egy sütő ház, melybe kenyér-sütő kemence vagyon. Azon ház alatt vagyon egy erős boltocska a földben, melyben, most is nemes vármegye némely tagjai ládái vannak, kinek két ablaka a felsővárba járó kapu közé szolgál...”

Az 1685-ös inventáriumban ezek szerepelnek a tárgyalandó területről:

„Tömlöc felett vagyon egy vas forgó tarack..... Nr.1
Segbenütő²⁵ szakálos Nr.1”
„...Sütőházban egy sütökemence Nr.1
Egész asztal Nr.1
Egy rossz ajtó Nr.1
A tömlöc felett egy sáfár ház..... Nr.1
Sütőház alatt bolt..... Nr.1
Ugyanaz tömlöc mellett való öreg bolt, kibe a nemesség mindenét tartja”

Az itt leírt építményeket nehéz helyhez kötni, ha a leíró elnevezését, miszerint a felső vár az a ma álló egész vár – mert a ma álló építményekre más elnevezést nem használ –, végig szem előtt tartjuk. Ekkor ugyanis azzal találkozunk, hogy a mai értelemben vett felső várba – tehát a „Négy Szegletű bástya”-tól északra lévő épületekhez – a már azonosított kapuépítményen kívül egy másik, attól jóval távolabb álló kapu is vezet. A magyarázat csak az lehet, hogy a leíró nem következetesen használja a felső vár elnevezést, felső várnak nevezi a „Négy Szegü” bástyától északra elterülő objektumokat is.

A kapuépítmény mögötti harmadik kapu a nyugati falszorosba vezet, azonban a további leírás már nem említi kaput, de azt sem, hogy a mai értelemben vett felső vár elé, a déli bástyától keletre fekvő területre hogyan jutott el. Legkorábbi támpontunk ahhoz, hogy megállapítsuk, hol is jár a leíró, a feltárás során beazonosított tömlöc említése. A megoldás az lehet, hogy a fent leírt terek mind a mai alsó várudvaron álltak. Ezen

²⁴ Innen a leíró minden bizonnyal visszatér a mai kapu környékére és a bejárást az alsó várrész déli területénél folytatja.

²⁵ Segbenütő – nyelben ütő, vagy segben ütő, azaz fa nyél nélküli szakállas puska. Takáts S., 1908. 144.

kívül a déli bástya előtti terület megközelítése más irányban történt, mint ma, a déli bástya földszintjén keresztül.

Az állítás igazolásához több bizonyítékra van szükség. Az első az alsó, nyugati várudvaron feltárt cölöplyuksor. Ez két sorban, észak–dél irányban húzódik a nyugati fal előtt, a kaputoronytól egészen a déli bástyáig, egy helyen megszakítva. Valószínűleg a különböző méretű lyukak faszerkezetű építmények nyomait jelentik. Az építmények korabeli funkciójára semmi nem utal, a cölöplyukakon kívül más falmaradvány, alapozás nem maradt. Támpontul egyedül az szolgálhat, hogy az itt említett istállóról megjegyzik, hogy a „Négy Szegű” bástya alatt állt. Ha ott volt az istálló, akkor tényleg a torony árnyékában állt. Az is igaz, hogy egy tizenkét lovat befogadó istálló máshol, például a mai értelemben vett felső vár előtt nem is fért volna el. Az istállót azonban még az alsó várudvaron is elég nehéz elképzelni, a szűkös terepviszonyok miatt. Ezt a tizenkét lóra való istállót K. Végh Katalin a négyzetes torony mellé épült téglapilléres helyiségbe helyezi,²⁶ nyilvánvalóan tévesen.

A börtön mai tudásunk szerint a déli toronytól keletre fekvő részen van, a nyugati falszoros pedig attól északra és alacsonyabb terepen. A nyugati falszorosból ma egy sziklába vágott lépcsősor vezet – egy minden bizonnyal 19. századi – boltív alatt a déli bástya előtti területre. Azonban a déli bástya északi falának alján, ahol ma két lőrés nyílik jól láthatóan, később elfalazott ajtó lehetett. Elé a várudvarról ugyancsak sziklába vágott cölöplyuksor vezet, esetleg egykori lépcső nyoma. Ezek alapján az feltételezhető, hogy az inventáriumok készülésekor még ezen az elfalazott ajtón át járhattak a felső várba, a mai útvonaltól eltérően; a mai útvonalat valószínűleg a 19. századi átépítés idején alakíthatták ki.

A terek elhelyezkedését a következőképpen képzelem el. A kapu után, talán rögtön jobb kéz felől állt egy kamra. Ennek mérete nem ismert, de akár fából is lehetett, cölöplyukakba állított gerendafallal. E mellett állt a tizenkét lóra való istálló, a négyzetes bástya alatt. Az épület kőből épült az irat szerint, viszont alapozás ennek feltételezett helyén nem ismert. Az sem biztos, hogy a nyugati fal mellett állt, mert a mai feljáró mellett gerendafészek látszanak, amik akár az istálló födémjét is tarthatták, tehát akár a falszoros keleti oldalán is állhatott, bár erre az extrém terepviszonyokból nehéz következtetni.²⁷ Az istálló mellett állt egy bolt, amellet egy kamra, majd az erős sötét tömlőc. Itt kellene említeni egy kaput, amin át a déli bástya földszintjére lehetett jutni. Az egykori ajtó létét már K. Végh Katalin is felismerte, de következtetést nem vont le belőle.²⁸ Az elfalazás anyaga téglá, illetve kő. Ez az ajtó vezetett abba a boltozott helyiségbe, melyben a vármegye ládáit tartották. Ha nem itt volt ez a helyiség, akkor a déli bástya északi oldalán állhatott. Ez ma már nem létezik, viszont boltozatának indítása látszik a bástya északi falában. A mellette lévő kamra lehetett így maga a bástya földszintje, vagy az előző gondolatmenetet követve az a kis tér, ahonnan ma a bástya földszintjét meg lehet közelíteni. Az ez után következő helyiségeket ma már szinte lehetetlen beazonosítani. A terület annyira lepusztult, hogy térelválasztó falak csak egy helyiség körül maradtak fenn. Másrészt az 1964-ben itt elvégzett ásátás eredményeit ezekre a területekre nézve nem közli a kutató. A déli bástyától keletre eső terület, illetve az öregtoronytól délre eső területen az ásátásról szóló tanulmány csak három főbb objektumot különít el. Egyik az

²⁶ K. Végh i. m. 150.

²⁷ A mai feljáró a 19. századi téglaboltív alá vezet, tehát az itt látható lépcsőfokok faragásai ekkor is készülhettek.

²⁸ K. Végh i. m. 132.

öregtoronynak támaszkodott, kívülről és belülről is támpillérek támogatta helyiség, egy kisebb az öregtoronynak délnyugatról támaszkodó helyiség, valamint a már említett tömlőc. A beazonosítás itt csupán a leírásra támaszkodhat.

A boltozott helyiség után egy kis kamra következett. Ezt nagyszerűen el tudom helyezni a bástyától keletre levő kis, félig nyitott téren. Ezt a bástya földszinti teréből, egy sziklába faragott lépcsőn lehet ma megközelíteni. Itt is a vármegyei nemesek ládáit tartották. E mellett volt a már beazonosított tömlőc, aminek felső építménye is lehetett. Ezen belül lehetett a nyílás, amin K. Végh Katalin elképzelése szerint a rabokat leengedték.

Az 1685-ös inventárium a tömlőc felett fegyvereket ír le, de megemlíti egy sáfárházat is. Ezek csak arra utalhatnak, hogy az épület a fal mellett állt, emeletén gazdasági helyiség volt, aminek tetőszintjén akár egy gyilokjáró is futhatott. Ma itt, a déli bástya falának folytatásában ablaknyílás, lőrés látszik, ez alátámaszthatja állításomat. Ebből az inventáriumból a helyiségek sorrendjére itt nem lehetett következtetni.

Ma a börtön az utolsó objektum a vár délnyugati végén, ez után már csak a keskeny sziklanyelv húzódik. Az ezen talált cölöplyuksor felhasználását egyik inventárium sem említi. Talán ebben az időszakban már nem funkcionált az a figyelőállás, amit ide K. Végh Katalin leír.

A tömlőccel szemben állt egy sütőház és ez alatt még volt egy erős bolt. A sütőház két helyen állhatott. Vagy a „Négy Szegű” bástya melletti ún. téglapilléres helyiségben, vagy a „Négy Szegű” bástya mellett, talán a mai feljáró helyén. Azonban alatta az inventárium egy mélyen fekvő pincét ír le. Ezen a területen csak egy helyen lehet ilyen pince, mégpedig a börtönként azonosított, sziklába faragott mélyedésben. Ez a mélyedés majdnem hat méter mély, tehát inkább tömlőc lehetett, mint egy raktározásra használt pincehelyiség.

Három tért elhelyezése nem megoldott tehát: a tömlőc, a sütőház és az alatta levő bolté. Az viszont biztos, hogy ezek a mai déli bástyától keletre eső területen álltak.

Az irat megemlíti, hogy a sütőház alatti bolt két ablaka „...az felsővárba járó kapu közé szolgál...”. Ha azonban a bolt a föld alatt volt, nem lehetett ablaka, tehát valószínű, hogy csak egy félig földbe süllyesztett, vagy csak egy egyszerű földszintes tér volt, emeletén a sütőházzal. Valamint az is érdekes, hogy a két nyílás a hozzájuk közelebb eső feltételezett kapura néz, mely kapu a „Négy Szegű” bástya megközelítésére szolgálhatott. A leíró tehát itt sem következetes, mert minden jel szerint a négyzetes bástya felé vezető kapu a valódi felső vár kapuja, nem pedig az alsó várudvarra vezető kapuépítmény.

A leírás azonban még nem a „Négy Szegű” bástyával folytatódik.

(16. folyt.) „...azon sütőház mellett vagyon fából épített grádics, a garadics mellett vagyon egy kőből építettet pitvar, gerendás, deszkás. Azon belől vagyon egy más deszkás gerendás pitvar, mely pitvaron belül van egy gerendás lakóház kit úr házának hívnak. Azon házban vagyon egy zöld kályhás kemence, egy asztal, lábastul, három ólomba foglalt üveges ablak, igen-igen romladozott, egy fa ó pohárszék... egyes karszék Nro. Őt, egy rossz fehér ó karszék, egy fehér romladozott ó ágy. ... Azon házból nyíló bolt zöld festett ajtó rajta, pléhestül, sarkvasastul, melyben vagyon egy kályhás kemence, zöld öreg almárium, egy kicsiny asztal, lábastul. Item fehér hosszú asztal, mely asztal felett deszkából építettet téka, leveleket tartani való, egy öreg zöld ágy, fedeles két ember alá való, három üveg ablak, igen-igen romladozott, három fogas és két darab almáriumforma szék, melybe volt negyven csomó töltés, ... egy néhány kézbe való réz gránát.

17. – Azon tractusban vagyon egy öreg gerendás Új palota, mely valami tapasztos fallal által van rekesztve, abban van zöld kályhás rossz kemence, semmire való. Ugyanazon palotán van egy szárazmalom, cum omnibus suis apertinentiis,²⁹ azon palotának két üveg ablakai is vannak, de rosszak, kívül vasrostélyosok...”

Az 1685-ös inventárium más irányból közelíti meg a területet és azokat más elnevezéssel is illeti, de a helyiségek sorrendje ezen összeírás szerint hasonló:

„Pusztá Nagy palotán két ablak vasrostélyos..... Nr.2
Egy szárazmalom..... Nr.1
Egy kamora, általrekesztve..... Nr.1
Fél szer ajtó rajta Nr...
Ebédlő palotában záros jó pléhes ajtó, sarkvasas, hevederesNr.1
Egy jó mázas kemence..... Nr.1
Rostélyos almárium, két felé nyíló..... Nr.1
Három rossz üvegablak..... Nr.3
Pohárszék, parasztos..... Nr.1”

Az itt felsorolt helyiségek közül ma már egy sem létezik, pontos helyüket megállapítani nehéz. Az említett helyiségek közül a legérdekesebb az ún. „úr háza”. A még mindig problematikus sütőháztól egy lépcsőn felmenve, több pitvaron át lehetett ebbe a gazdagon berendezett, minden bizonnyal magasabb rangú személy által használt helyiségbe eljutni. Az inventáriumok szövegeit összehasonlítva, valamint helyszíni megfigyelések alapján ezt a helyiséget a déli bástya emeletére helyezem.

A bástya álló falainak vizsgálata alapján két szintet lehet feltételezni (gerendalyukak, falperemek). Az úr háza mellett egy abból nyíló bolt is volt. Mindkét helyiségnek három-három ablaka. A bástya első emeletén – ahová a szobákat helyezem – ma mindössze három ablak látható, így nyitva marad a kérdés, hogy ezek melyik szobát világították meg, valamint az, hogy ezek a nyílások mikor keletkeztek. A legfelső emeleten az 1685-ös irat szerint is egy nagyméretű, ekkor már használaton kívüli palotahelyiség volt (*pusztá Nagy palota*). Érdekes, hogy a három évvel korábbi leírás még „Új palota”-ként említi. A palota gerendás volta arra utalhat, hogy mennyezete gerendás síkmennyezet lehetett. A beazonosítása is könnyű, mivel mindkét inventárium megemlíti, hogy egy deszkafallal, mely tapasztott is volt, el volt rekesztve, és a két nagyméretű ablak is szerepel mindenütt. Ezen a szinten ma több nagyméretű ágyúlőrés látszik, illetve észak felé egy több méter magas kiomlás, talán egy nagy ablak helye.

A déli bástya tereinek vizsgálatakor kell kitérnem egy fontos kérdésre. Ez a löport előállító szárazmalom elhelyezésének kérdése. K. Végh Katalin, a bástya földszintjén talált sziklába faragott nyomokra alapozva, ide egy összetett szerkezetű, puskapor-előállító szárazmalmot helyez, sőt le is írja a működésének elvét.³⁰ Ennek tervét a már említett 1671-es inventárium veti fel, létezését K. Végh Katalin szerint pedig az 1682-es irat szövege bizonyítja.

Véleményem szerint, ha a malom az említett tervek alapján fel is épült, akkor is csak rövid ideig működhetett. Ezt az is alátámasztja, hogy egyetlen inventárium sem részletezi (még a precíz 1682-es sem) a malom szerkezetét, csak annyit, hogy létezik egy malom, ami ekkor már valószínűleg csak egy egyszerű kézimalom lehetett. Elképzelhető az is, hogy a vár első említett, 1678-ban történt feldúlásakor – amit az 1682-es inventári-

²⁹ Cum omnibus suis apertinentiis – minden tartozékával.

³⁰ K. Végh i. m. 132., 152., 155.

um egyáltalán nem támaszt alá – a katonai fontosságú lőpormalom munkáját megszüntették. A helyszínen megfigyelhető befaragások és cölöplyukak tehát bizonyítják, hogy ha rövid ideig is, de működött a malom, azonban 1682-ben már biztosan nem ezt a malmot említi az összeírás.

A két inventárium szövege azt támasztja alá, hogy 1682-ben illetve 85-ben a kézimalom nem a földszinten helyezkedett el, hanem a bástya legfelső emeletén, az ún.: „...gerendás Új palota...” vagy „...puszta Nagy palota...” helyiségeiben. A fenti terek megközelítését szolgáló pitvarok és helyiségek ma már nyomaikban sem léteznek. A bástyát északról és keletről lezáró falak, illetve falcsonkok azt sejtetik, hogy ezeknek csak belső térelválasztó szerepük volt, így a bástya nagyobb lehetett valamikor. Az összeírás a továbbiakban egy új helyiség említésével folytatódik:

„...azon palotán belül a Négy Szegü bástya contignációjában vagyon egy gerendás lakóház, abban vagyon egy üveg, romladozott, semmirekellő ablak, zöld kályhás, ó kemence, egy darab fogas, egy rossz kis asztal, lábastól, három festett ajtó, egyike pléhes hevederestől, sarkvasastól.

18.--- Vagyon egy kút, melynek tizenhárom ölnyi a mélysége. Ahhoz vagyon tizenhárom ölnyi lánc, egy vederral együtt. Azon kút mellett van egy kovácsműhely, de ártalmas helyen van, el kell rontani. Azon műhelyben vagyon két üllő vas, pöröly, fogó,....”

A bejárás útvonalát a ma ismert alaprajzon ismét nehéz követni. Az újonnan említett helyiség a következő épületben a „Négy Szegü bástya” valamelyik szintjén helyezkedhetett el. Az előzőekben már utaltam arra, hogy a déli bástya előtti téren levő sütőház két ablaka a felső várba járó kapura nézett az 1682-es inventárium szerint. Ma itt semmilyen kapuépítmény nem ismert, az öregtoronyba való bejutás iránya nem ismert. Az is gond, hogy a beazonosított palotaépületek traktusában említik, az alaprajzra tekintve viszont látszik, hogy attól jóval távolabb esik. Valószínűsíthető, hogy közös faluk is csak a nyugati fal volt, amiben ma egy boltív vezet erre a területre.

A tulajdonképpeni felső vár bejárata a négyzetes bástya emeletén lehetett. Erre fekvéséből adódóan is lehet következtetni, mivel a tőle északra elhelyezkedő területet csak ezen keresztül vagy ezt megkerülve lehetett megközelíteni. A mai falakból erre már nem lehet következtetni, egykori nyílászrendszere teljesen elpusztult, sok helyen alapozását tudták csak megtalálni. Ha viszont a lakótornyok általános képét vizsgálom, akkor meg kell jegyezni, hogy ezek bejárata nem a földszintről nyílt, főleg stratégiai megfontolások miatt. Boldogkő esetében is számolhatunk ilyen viszonyokkal. Ez esetben csak egy megközelítési mód adódik, mégpedig kelet felől, ahová faszerkezetű lépcső vezetett. Ezt az oldalát az alatta fekvő nagy mélység miatt jól lehetett védeni is. Az ásatás alatt itt egy faszerkezetű építményt találtak. Ez a toronytól keletre lévő sziklafelület volt alapozva, valamint a gerendacsapolás nyomait is megtalálták a bástya falában. A torony fala ezzel egy magasságig pusztult le, így bejárat nyomát itt sem lehetett találni. Ezt az építményt K. Végh Katalin faszerkezetű bástyaként értelmezi, és keletkezését a 16. századra teszi.³¹ Az ebből az irányból való megközelítést nehezíthette a torony déli falából kilógó kis falcsonk, de ez akár az ide vezető faszerkezet alátámasztására is szolgálhatott.

A gerendás lakóépületet tehát a négyzetes torony első emeletére helyezem.³²

A folytatásban újabb beazonosíthatatlan terek következnek:

³¹ K. Végh i. m. 149.

³² A bástya teljes leírására és a feltárás eredményeire később térek ki részletesen.

„19.--- A Nagy palotából ó konyhán általmenvén, ugyanazon feljebb megemlítet csatornás kút mellett vagyon egy gerendás pince, mely három szakaszba vagyon. A legutolsó szakaszában vagyon egy kenyérsütő kemence, két vasabroncs, serfőző kádra való, ó dió, ... egy szuszék, ...ugyanazon pincékben három ajtó hevederekkel és reteszekkel, sarkvasakkal együtt...”

A kút és a mellette épült kovácsműhely rövid említése után a leltározó útvonala „az Nagy palotából” vezet a konyha felé. Az „ó konyha”, valamint „a Nagy palota” pontos helyét nem lehet kijelölni, már csak azért sem, mert a későbbiekben a palotaépület belső helyiségeit leírja, de azokból nem lehet régi konyhába átmenni, főleg nem a csatornás kúthoz.

Egy lehetőség kínálkozik, hogy a „Nagy palota” még mindig a déli bástyán belüli terem, az „ó konyha” pedig ott lehetett annak környékén, mivel az 1685-ös irat nem említ úr házat, csak egy ebédlopótát. A leíró tehát visszautal a korábbi épületekre. Az viszont nehezen elképzelhető, hogy a konyha a négyzetes bástya földszintjén lett volna, mivel a ciszterna csak innen következhetett rögtön.

A palota épületét és a konyha helyiségét a kúttól északra emelkedő épület földszintjére helyezi K. Végh Katalin, főleg a régészeti kutatás során itt talált leletek – 15–17. századi házikerámia, edénytöredékek, állatcsontok –, az épület déli végében talált cölöplyukak miatt, valamint az épület formája, elhelyezkedése miatt is. K. Végh Katalin tanulmányában nem tér ki részletesen arra, hogy mi alapján feltételezi, hogy a konyha berendezéseire vagy kamrákra utalnak az itt talált cölöplyukak, edénytöredékek.³³ Nem részletezi, hogy egy-egy lelettípus a tér melyik részén került elő, ebből következtetést nem is von le (egyébként a leletanyag vegyes előkerülése, a rétegek keveredése ehhez pontos segítséget nem is ad). Egyetlen konkrét lelet, ami az étkezéssel kapcsolatos helyiség feltételezését megengedi, az az épületen belül, annak délnyugati részén előkerült malomkődarab.

A következőkben a kút mellől megközelíthető pincéről ír, s mivel a palotaépület lakott szintje alatti részt az inventárium külön nem említi, elképzelhető, hogy a gerendás pince itt lehetett. A pince három szakaszra volt osztva. Hátsó vagy legutolsó szakaszában, ha délről indulunk, volt egy kenyérsütő kemence. A palota északi negyedében talált osztófal és három sziklába faragott mélyedés lehet, hogy egy ilyen szakaszt különített el, talán pont a kemence körüli részt, bár erre utaló jel nincs. Az inventárium megemlíti a pince három ajtaját minden tartozékával együtt, de azt nem tudjuk meg, vajon a pincén belül vagy kívül, a palota keleti falán voltak-e ezek az ajtók. A ma földszintként funkcionáló térnek két ajtaja nyílik keletről, déli falán pedig egy elfalazott korábbi nyílás nyoma látszik. Így talán meglenne a három ajtó, viszont a falak több átépítést értek meg, eredeti nyílásrendszerüket csak falkutatás állapíthatná meg.

Azonban még mindig nem tisztázott a nagy palota és a régi konyha helye. Az előbb említett „Négy Szegű” bástyán már áthaladt a leíró, így kizárt, hogy arra visszatérve a „gerendás lakóház”-at nevezte volna nagypalotának. Az „ó konyha” kifejezés egyébként az akkor már valószínűleg nem használt konyhára utalt, felszereléseit sem említi. A tárgyalt pince tartama alapján, az új konyha közelsége miatt, annak raktára lehetett.

A továbbiakban az emeleti helyiségek leírása következik:

³³ K. Végh i. m. 136.

„20. – Azon pincéből felmenvén egy kis garadicson, vagyon egy utcácska, régi deszkával meg deszkáztatott, mely utcácska megyen a mostani konyhára, mely konyhán van, ...egy vasrostélyos ablak...” (továbbiakban felszerelések).

„21. – Ugyanott a konyha mellett vagyon egy boltos pitvar, melyben vagyon egy ólmos, romladozott, üveges ablak, kemence zöld, ó kályhás, egy asztal, lábastól, közönséges. Abból a házból nyíló Boros ház, melyben palér³⁴ uram szokott lakni, melyet az előtt Sáfár háznak hívtak. Abba vagyon tarka kályhás kemence, két üveges romladozott ablak, egy festett, régi ágy. Item másik egy fehér ágy, egy régi rossz asztal, ...”

A további épületrészek, helyiségek jó elhelyezéséhez „a mostani Konyha” pontos helyét kell tisztázni. Erre utaló megjegyzés csak kettő van. A leginkább használható az inventárium 22. cikkében említett épület, mely biztosan elhelyezhető.

„22. – Azon háznak ellenében vagyon egy boltos kápolna...”

A kápolna helyiségét K. Végh Katalin a palota északi végén lévő „Három Szegü” bástyába helyezi.³⁵ A fenti tereket tehát ezzel egy szinten és emeleten lehet feltételezni. Az 1685-ben született összeírás is segítségünkre van, bár ez a vizsgálandó tereket az ellenkező irányból, de következtésük sorrendjében írja le, így ezen a ponton a két leltár nagyon jól összevethető.

Figyelnünk kell azonban a berendezési tárgyakra is, mert sokszor az ablakok száma vagy éppen a cserépkályha léte segít két helyiség összehasonlításában. Segítségünkre van az is, hogy a két inventárium mindössze három év különbséggel született, így néha még a bútorzat száma és formája is ugyanaz maradt, bár az eltelt idő és az, hogy ekkor már nem sokan laktak a várban, már jócskán megapaszthatta a berendezések számát.

Az 1685-ös inventárium a következőket írja:

„Templom előtt való házban van mázas kemence Nr. 1.

Ugyanazon, két négyfelé nyíló üveglak

Christaly üvegből, ónban foglalt, rosszas..... Nr.2

Deszkás rekesztés..... Nr.1

Egy négyszegű asztal, lábastól Nr.1

Ajtaja pléhes, hevederes, sarkvasas..... Nr.1

A pitvarában van egy kemence, kályhás, rosszas Nr.1

Annak is ajtaja pléh nélkül, vasas..... Nr.1

Folyosó végében egy konyha, rossz ajtó rajta Nr.1”

Az 1682-es összeírással összevetve a helyiségek sorrendje a következő: a palota déli végében az emeleten egy konyha, egy abból nyíló pitvar, majd a régen sáfárházként működő nagyobb lakóhelyiség. Arra, hogy ezek a terek az emeleten helyezkedtek el, abból következtethetünk, hogy a teremsor végében volt a kápolna, az pedig mai ismereteink szerint (boltozatindítások, feltételezett nyílásrendszer) a „Három Szegü” bástya első emeletén, az említett helyiségekkel egy szinten helyezkedett el. Arra a megállapításra, hogy a kápolna a „Három Szegü” bástyában volt, K. Végh Katalin jutott, bár ő az emeleti teremsort nem, csak ennek a bástyának a szintjeit vizsgálta.

Visszatérve a palotaépület emeletére, a feltáráskor a falakban két egymás fölött lévő gerendalyuksort figyeltek meg. Az alsó szinten ezek a fallal egyidős lőrések között vannak, a felettük lévő sor az emeleti, de későbbi keletkezésű neogótikus ablakok alatt. Ezek nem lettek értelmezve, így nem tudni, hogy építkezési állvány vagy födém nyomai.

³⁴ Palér – praefectus operum, munkavezető (gyakrabban építkezések vezetője) TESZ, II. köt. 1219.

³⁵ K. Végh i. m. 150.

Feltételezhetően az alsó sor építkezésre utal, a felette levő sor pedig az egykori szintet tartotta. Ma ezeket nem lehet megfigyelni. A fal magasabb részein megmaradtak az emeleti helyiségek boltozatindításai, bár ezek másodlagos voltát nem falkutatás állapította meg, csak egyszerű megfigyelés.³⁶ Ma már az emeleti nyílásrendszer sem állapítható meg. A mai ablakok mind a múlt századi átépítés eredményei, de a még felfedezhető elfalazott szegmensíves ablakok sem biztos, hogy egy korai periódushoz kapcsolhatók. Csekély nyom utal arra, hogy a palotán még további, tehát második emelet is lett volna. Egy múlt századi metszet alapján a palota nyugati falkoronáján látható téglából épült csonk az egykori fél nyeregtetőt tartó gerendázat pilléreként értelmezhető, de akár további emeletet is jelezhet (1. ábra).

Az emeleti teremsort egy kis lépcsőn lehetett megközelíteni, de arról, hogy ez az épületen belül vagy azon kívül lett volna, információt nem ad a leírás. A palota keleti falán ma is látható gerendalyukak vagy egy gyilokjáró, vagy egy nyitott folyosó nyomai lehetnek, de ezek a déli oldalon – ahol elfalazott földszinti és emeleti nyílások vannak – nem folytatódnak, pedig valószínű, hogy itt lehetett az egykori bejárat. Problematikus a palota déli falán látható visszaugrás, mely vagy átépítés, vagy egykori további épületek nyomát őrzi. A déli fal belső oldalán is jól látható az egykori vastagabb fal helye, ezt a megmaradt falcsonkok mutatják.

A folytatásban a már megemlített és segítségként felhasznált kápolna és környezete következik:

„22. – Azon háznak ellenében vagyon egy boltos kápolna, a holott az Isteni szolgálat celebráltatik. Melyben vagyon egy festett képekből csinált oltár, egy aranyos zászló, processiohoz való, egy közönséges prédikálószék, szőnyeggel együtt, ... azon kápolnán belül vagyon alsó és felső porház, mely porházban inveltáltatott munitióhoz való szerszám, ilyen formában puskapor van benne egy hordó, ... azon porház felett vagyon más porháznak való boltocska setét, melyben régi formára csinált sisak van egynehány.”

Az 1685-ös inventárium ezt írja:

„Porházban van egy boroshordó puskapor, vas Nr.1
Item egy atalag ³⁷puskapor..... Nr. 1...
Item tarackokba, szakállasokba, forgókba
való vas golóbis fél atalag Nr.1/2...
Onnan kápolnába menvén, van azon két christály
üvegablak, rosszas..... Nr.2
Ajtaja fehér, pléhes, sarkvasas, hevederes Nr.1”

A palota teremsorának végében tehát a vár kápolnája állt, minden jel szerint a „Három Szegű” bástyán belül. A ma idevezető neogótikus ajtó múlt századi építésű, de a régi bejárat is itt lehetett, annak ellenére, hogy a déli falat a 19. században átépítették. Erős átépítésre utal a falazat vegyes, kő-tégla anyaga is. Az 1964. évi ásatás itt kezdődött. Földszintjén a sziklára alapozva, a bejáratától két-három méterrel mélyebben egy kör alakú építményt találtak, melyet a benne lévő kis kőalapozás miatt a kutató egy innen induló csigalépcső alapozásának vélt. Ez azonban nem tűnik eléggé bizonyítottnak. Mivel az itt talált leletanyag nem datálható és kevés, további építményekre utaló feltételezésre

³⁶ K. Végli i. m. 133.

³⁷ Atalag – kisebb hordó, ecet, bor, puskapor, kenőcsök tárolására. 1675-ben a Tokaj-hegylajai atalag ~ fél tokaji hordó, két és fél pozsonyi akó ~ 67,14 l. *Bogdán I.*, 1991. 156.

kevés lehetőséget látok. Az emeletekre a falazat magasabb pontjain megfigyelt boltozatindítások, illetve beomlott, elfalazott ablaknyílások utalnak. A ma is látható pártázatos falkorona korára semmi nem utal. Ma ez az építmény a legmagasabb a várban, falai jó megtartásúak. A „Három Szegű” bástya nevét alaprajzának formájáról, valamint építésekor felhasznált, északi oldalán már kidőlt háromszögű köveiről kaphatta.³⁸

A bástya leírása után ismét gondban vagyunk.

„23. – *Onnét megfordulva, vagyon ismét legfelső contignatió, kin felmenvén, mindjárt vagyon egy folyosó, a kút felett. Azon folyosó mellett vagyon egy lakó gerendás ház, a Négy Szegeletű bástyának contignatióján, kibe vagyon egy üvegablak, négy fiókos, de az egyik fiókjának az üvege fából csinált. Ugyanabban vagyon három ajtó sarkvasakkal, hevederekkel, egyik pléhes, mely házból járnak kemence mellől a boltocskába. Második házban garádicson járnak fel a sáfárházba, melynek is az ajtaja, hevederekkel, retesztől vagyon, két ablak vagyon rajta, gerendás, padlásos, deszkás. Vayon egy könyvtartó fiókos asztal, az alsóházban fogas is vagyon, ... egy kályhás kemence és kenyérsütő kemence.*

24. – *Kimenvén azon sáfárházból, azon Négy Szegeletű bástyának ötödik, legfelsőbb contignatiójára, ami legnagyobb, s magasabb a várban, az[on] vagyon egy romlott öntött vas tarack. Vayon ismét azon kívül vasas apró tarack, ... és azon bástyák kőből való csatornák, fél viseltében vannak, melyeket két esztendők múlva építeni kell.*”

Az 1685-ben készült összeírás a torony emeleteiről nem tesz említést, csupán az ott talált fegyvereket írja le, az építészeti formákra nem tér ki. Az világos, hogy ezek a helyiségek az öregtorony szintjein helyezkedtek el, de megközelítésük már problematikus. A kápolna feletti porházban megfordult, tehát délnek fordult leíró egy folyosóra jut, mely az említett kút felett vezet az öregtoronyhoz. Erre csak egy megoldás adódhatott, ha a „Három Szegű” bástyáról a palota második emeletével egy szinten egy fedett vagy nyitott gyilkjáró vezetett át. Ma erre csak a két épület között lévő falon lévő kiugrás utal. Ez a „Négy Szegű” bástya második emeletével van egy szinten. Kérdéses, hogy ez az átjáró csatlakozott-e a már említett feljáróhoz, ami a palota helyiségeinek megközelítését szolgálta.

A „Négy Szegű” bástya feltárása az utolsó szakaszban történt. A kutatás célja a torony alaprajzának, egykori nyílásrendszerének, a várban betöltött funkciójának megállapítása volt. Falaiból csak az északnyugati részen maradt ránk magasabb falszakasz, a többi része az ásatás előtt vastag törmelékréteg alatt feküdt. Kitisztítása során gazdag leletanyaga mellett, mely Árpád-kori, 14–15. századi, valamint kevés 16. századi edénytöredékből állt, keleti falánál 16. századi edény- és zöldmázos kályhacsempedarabok kerültek elő.

Délnyugati részében egy téglatörmelékes fallal elkülönített helyiséget találtak. Az ásatás precizitása ellenére sem sikerült megtalálni az egykori bejáratokat vagy kapu maradványát, csak az északi oldalán került elő egy téglából kirakott küszöbszerű maradvány. Ez a földszinti helyiség megközelítésére szolgálhatott, mivel, mint említettem, nem valószínű, hogy földszintje dél felől is nyitott lett volna. Az inventárium (1682) nem említ földszintjéről feljártó emeleteire, de valószínűnek tartom, hogy a belsejében talált építmény lépcső alapozása volt.

A csatlakozó falakat vizsgálva a torony önálló épület, a palota felől érkező fal felől nincs bekötés. Ez azonban nem feltétlenül bizonyítja az épület egykori önállóságát, mert a torony falvastagsága miatt azt külön kellett falazni, tehát az északi palotarésszel is

³⁸ Az 1682-es inventárium 26. pontja.

épülhetett egy időben. Megmaradt és magasan álló falain az épület belsejéből nézve, három markáns visszaugrás látható ma, ezek talán az egykori emeleteket jelzik, elhelyezkedésük minden bizonnyal egyenes volt. Ezt az összeírás is alátámasztja.

A kút feletti folyosó a második emeleti lakóházhoz vezet. Ebben a leírt berendezési tárgyak mellett van még három ajtó. Ebből egy a bejárati, egy a mellette lévő helyiség felé vezet, egyet nem tudok elhelyezni. Itt sem említi a leírás lépcsőfeljárót a földszintről. Ebből a házból egy „*kemence mellől járnak*” egy boltozott helyiségbe, de nem említi, hogy ez már plusz emelet lenne. Ez a boltozott helyiség lehet az ún. „*második ház*”, ebből egy lépcsőn járnak egy újabb emeletre a sáfárházba, innen már a legfelső emelet, az ágyúterasz következik. Ezt a leíró ötödik szintnek számolta. Az öt szint tehát szerintem a következő: 1. a torony földszintje; 2. a gerendás lakóház; 3. egy másik gerendás ház, mellette a második házzal; 4. a sáfárház; 5. a legfelső emelet.

Nem beszél a leíró arról, hogy nyitott vagy zárt a legfelső emelet, csak arról, hogy a külső csatornáit, azok romlott állapota miatt hamarosan cserélni kell.

A leírás ma már szintén nehezen azonosítható épületekkel folytatódik.

„25. – *A Négy Szegű bástyáról lejöven, megemléített kút felett való régi, romlott ház kamarácska, amely sövényrel és tapasszal építettve romlott fél viseltébe való hajazat*³⁹ *van rajta. Vagyon azon tractusban egy sövényes, tapasztott ház pitvarral építve, s tapaszos padlásokkal, melyben vagyon egy óra, cum omnibus suis apertinentiis. Ugyanazon tractusban, két köfal között vagyon egy kamarácska, mindezek felett vagyon egy kis harangocska, ... ugyanazon bástyán vagyon egy bokor(?) réz dob, ... egy gyalog dob.*

26. – *Onnan következik a háromszegű, kőből építetett erős bástya, fedél nélkül való. Azon vagyon feltéve egy vastarack, a kereke és az ágya vasas, vagyon más kisebb tarack is fakereke és ágya. Ismét vagyon egy kis forgó tarackocska, ágy és kerék nélkül való, melyet Istenben boldogul kimúlt méltóságos fejedelem Rakoczi Ferencz uram ön[agy]sága ajándékozott.”*

Az 1685-ben felvett inventárium ezeket a területeket nem jelzi egyértelműen, csak fegyverzetüket és ismert nevüket említi meg.

„*Három Szegű bástyán, sugár vastarack, ágyastól jó kerekestől..... Nr. 2*
Az dob[o]lóban két szakállas vasból..... Nr. 2
Ugyanott három seregbontó csűv..... Nr. 3
Item seregbontó, öt csövű, ágyastul, jó..... Nr. 1
Ugyanott, egy pár középszerű réz dob..... Nr. par 1
Melynek egyike jó borított, más karika és borítás nélkül való
Egy haszontalan romlott óra..... Nr. 1
Egy kis harangocska..... Nr. 1
Egy gyalog dob..... Nr. 1”

A leltárba vett tárgyakból látszik, hogy azonos helyiségekről lehet szó, mert az eltelt három év alatt a legtöbb felszerelési tárgy ugyanaz maradt, sőt még a sorrendjük sem változott. A leíró valószínűleg csak a legfelső emeletről jön le, innen valahogyan visszatér a „*Három Szegű*” bástyához. Véleményem szerint a kút felett még egy folyosó lehetett, fából. Ennek gerendafélszékét egy helyen még látni lehet, de ez már a mai palota-szintek felé vezethetett. A palota felett második emeletként talán faszerkezetű tetőtér lehetett. Innen vezetett volna egy kis út a „*Három Szegű*” bástyára. Ezekből azonban

³⁹ Hajazat – héjazat, tetőzet. EMSzT 5. köt. 13.

még utalásszerűen sem maradt meg semmi. A doboló nevű helyiség is a közelben lehetett valahol, feltehetőleg kiemelt, magas helyen. Ezután már csak a váron kívül lévő többágú pincék leírása következik, melyekben raktározott termékeket nem említ, csupán azok nagyságát, ágaik számát. Ezeket a fejezet elején már megemlítettem.

Összegzés

A vár használatának utolsó évszázada a hagyományos várfunkciókban (birtokközpont, stratégiai feladatok, reprezentáció) bekövetkezett lassú változás időszaka volt. A középkor utolsó századaiban kialakult szokások, a várakók életkörülményei, feladatai a 16–17. századi történelmi háttérben egyrészt archaizálódtak, másrészt sajátos, egyedi jellegeket öltöttek.

A korból fennmaradt iratok egy igen érdekes, rendkívül összetett és a 17. század végére már-már szomorú képet festenek a középkorban épült váraink többségéről, így Boldogkőről is.

A vár életének vizsgálatakor három fontos kérdést kell megválaszolnunk: 1. Milyen stratégiai feladatokat látott el a vár és hogyan? 2. Lakták-e tereit, ha igen, mikor és kik? 3. A birtokok irányításával betöltött szerepe változott-e a korszakban és hogyan?

Elmondható, hogy szinte minden téren változó tendenciákat találunk. Az 1520-as évektől, fekvésétől fogva a katonai események szemtanúja volt, elsősorban a korban még mindig, sőt újra fontos útvonal (Tokaj–Szerencs–Gönc) ellenőrzése miatt. A birtokló vagy bitorló urak és pártok gyorsan váltogatták egymást, hadi eseményekben sem volt hiány. A várban birtokosaik helyett azok katonái laktak, minden bizonnyal szép számmal. Ha a csatazaj el is ült, nem biztos, hogy ez a szerepe megszűnt volna. Hadi muníció raktározására, a katonák elszállásolására éppen az úthoz való közelsége és jó megközelíthetősége miatt sokat használhatták. Maga a vár nem tartozott a két évszázad alatt a végvárvonalhoz, de ilyen típusú feladat elvégzésére sem igazán lett volna alkalmas. Hadi jellegű építményei nem állhattak volna ellent egy erősebb ostromnak. A 16. században elkezdett várerődítési munkálatok nem érintették Boldogkőt.

A vár épületei a 17. század végi inventáriumok szerint már alig voltak alkalmasak a tartós otthagásra. A 16. század folyamán azonban többi a más „sziklavárhoz” hasonlóan megindulhatott az a folyamat, hogy az éppen ott birtokos földesúr a vár alatt, ahhoz közel egy kényelmes, nem feltétlenül fényűző lakóhelyet, kúriát épített magának. A Boldogkő alatti kúriáról, ha pontosan elhelyezni nem is tudjuk, van adatunk.⁴⁰ A 17. században ezután ez a kúria más funkciókkal is gazdagodhatott. A vár reprezentatív használatára, a földesúr ott-tartózkodásáról, a 17. század elejéről két adatunk van; mindkettő Palochay Annához kapcsolható. 1618-ban Lónyai Kendi Istvánnal kötött házasságot, melyet „*in arce Boldogkeő*” tartott.⁴¹ Nem sokkal később, 1629-ben innen keltezi egy levelét, ami szintén fontos adat.⁴² A várhoz és a vidékhez való kötődéséhez, és talán a huzamosabb ideig való itt-tartózkodásához szolgáltat adatot az 1671-es inventárium szövege, melyben leírják, hogy Palochay Annát a Szent Iván-hegyen épült kis kápolnában temették el.

⁴⁰ Ennek helye nem ismert. Az inventáriumok csak egy „rádi kúriát” említenek. Közvetlenül a vár alatt, valamint egy fából épült majorházat; ezeket is csak az 1671-es inventárium

⁴¹ MOL. Lónyay család levéltára, csomószám 25. 167.

⁴² E148, Fasc. 1064. Nr.11.

A belső terek használatáról tudósít azok berendezése. Kályhákat, kemencéket, székeket (stb.) több helyen említenek az inventáriumok. Ezek mindenképpen aktív használatot mutatnak, az itt állomásozó katonák részéről mindenképpen. A reprezentatív terek a 17. század végére már elveszthették eredeti funkciójukat (a palota helyiségeit már nem az úr lakja). Azonban épebben megmaradt, esetleg jobban fűthető vagy más okokból kiválasztott utolsó ilyen reprezentatív tere lehetett a várnak az „úr háza”. Berendezési tárgyai, azok funkciói, ha nem is az aktív otlokást, de a fontos személyiség általi használatát bizonyítják.

Az inventáriumok keletkezésekor birtokos Szelepcsényi György valószínűleg nem sokat, vagy egyáltalán nem tartózkodhatott itt, de elképzelhető, hogy ez a szoba számára vagy más rangosabb személy számára volt fenntartva. A vár állaga ekkor már igen rossz volt, erről tudósít az 1685-ös inventárium egy része is: „*az egész várnak hiazattyat meg-szemlélvén, sem csatornái, sem hiazattya, sem pedig valami jó deszkás épülete, vagy zsindelyezése nem találtak, úgyannyira, hogy a boltok is sok helyen által áztanak, romlásra indultanak.*”

A vár használatának sajátos jellegét bizonyítja a vármegyei nemesek vagyonának, esetleg iratainak, „portékájának” a vár pincéiben való őrzése. A vármegye által elfogott rabokat is ide szállították, sőt hadi események idején – mint 1644-ben – a kisebb, feltehetően várral nem rendelkező nemesek itt kívántak oltalmat nyerni. A várak vármegyében betöltött ilyen irányú funkciójáról nagyon keveset tudunk.

Talán egyetlen területen töltötte be még maradéktalanul funkcióját a vár, mégpedig a hozzá tartozó birtokok igazgatásának terén. Jó fekvése, a birtok kis területe ezt lehetővé tette. Az igazgatás színhelye a sáfárház – még ha a nehezen megközelíthető „*Négy Szegű bástya*” negyedik szintjén is – a várban volt a 17. század végén is. A kúria ezt a szerepet csak a vár használhatatlanná tétele után kaphatta meg. Gazdasági funkcióját a raktározás terén is betöltötte. Pincéi, kamrái talán még az „elrontás” után is használhatóak maradtak. Az inventáriumok mindenestre rengeteg itt elraktározott borról, terményről, eszközökről számolnak be.

Füzerhez, Regéchez hasonlóan a 17–18. század fordulóján a lassan elindult pusztulást, felhagyást gyorsan fejezte be a „Habsburg császári” politikai döntés: az ellenőrizhetetlen, stratégiaileg nem fontos, de az ellenállásnak menedéket nyújtó várakat fel kellett számolni. Több más magyar várral egyetemben Boldogkő is ezen pusztulásra ítélt várak szomorú sorsában osztozott.

IRODALOM

Bak Borbála

2000 A XVI–XVIII. századi magyar nyelvű források kiadásának kérdései. In: Fons, VII. évf. I. sz. 91–139.

Bán Péter (szerk.)

1989 Magyar Történelmi Fogalomtár II. köt. Gondolat, Budapest

Benkő Loránd (szerk.)

A Magyar Nyelv Történeti–Etimológiai Szótára I–III. köt. Budapest

Bogdán István

1991 Magyarországi ür-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig, Akadémiai
Kiadó, Budapest

Feld István–Cabello, Juan

1980 A füzéri vár. Miskolc

Simon Zoltán

2000 A füzéri vár a 16–17. században. Miskolc

Sós István

2002 Az inventárium, mint forrás a várak kora újkori történelmének vizsgálatá-
ban. In: Microcad konferencia, Humán tudományok szekció, Miskolc

Szabó T. Attila (szerk.)

Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. Bukarest, Kriterion–Budapest, Akadémiai
Kiadó

Takáts Sándor

1908 Magyar tüzes és lövészerszámok. Századok, 144.

DIE BURG VON BOLDOGKŐ IN DEM 17. JAHRHUNDERT, AUF DER GRUND DER INVENTARE

Die Diplomarbeit, was die Grundlage dieser Studie gebildet, ist im Jahre 1998 bereite-
gemacht worden. Ich möchte jetzt die Ergebnisse der Arbeit veröffentlichen, damit es von dem
größeren Publikum bekannt werden.

Die erste Aufgabe war, daß ich eine Burg zu finden, was nicht nur in dem XVI–XVII.
Jahrhundert bevölkert worden war, sondern auch kennen wir ihres zeitgenössisches Inventar und
die Ergebnisse der archäologischen Ausgrabungen.

Mit der Zusammenstellung der archäologischen Ergebnisse und der schriftlichen Quellen
war es darauf angelegt, die ehemalige Umstände der Burg die zeitgenössische Architektur und die
Funktion der Räume der Burg deutlich zu sehen.

Die Burg Boldogkő entspricht diesen Forderungen. Die archäologische Freilegung wurde
von 1963 bis 1964 von K. Végh Katalin ausgeführt und die Ergebnisse wurden mit großer Aus-
führlichkeit und Präzision schon im Jahre 1966 veröffentlicht.

Aber einige Frage blieb noch unbeantwortet. Die ehemalige Funktion der Räume der Burg
wurde auf Grund der angaben der Inventare und der archäologischen Ergebnissen völlig ins klare
gebracht.

In der Architektgeschichte der Burg gibt es bis ins heute unerörtere Fragen, die Mauerfor-
schung wurde noch immer nicht ausgeführt.

Ohne diese Arbeiten kann man heute nicht die genaue Architektgeschichte verfassen. Diese
Forschungen darf ich auch nicht ausführen, aber ich stellte viele Beobachtungen über die Relation
zwischen der Gebäude und der Mauern an, wie bei der Beantwortung vieler Fragen geholfen
wurde.

Außer dem Grundriß der Burg, und der Durchschnittszeichnung der Grabung wandte ich die
Beobachtungen der Archäologin auch an.

Bei meiner Arbeit beschäftigte ich mich mit drei Inventar in dem XVII. Jahrhundert, mit
dem erwähnten Studie der Archäologin und mit dem Grundriß der Burg.

Diese "Quellen" wurden nicht immer gleichartig benutzt, weil die Mehrzahl der Probleme Einzelauflösung forderten. Mehrmals, wenn ich zerstörte Gebäude untersuchte, gaben die Inventare wenige Information über die Bauwerke.

In solchen und ähnlichen Fällen konnte ich nur die archäologischen Ergebnisse und meine Originalbeobachtungen, als Grundlage annehmen.

Anderes Mal wurde ich mich von die archäologischen Hinweise desorientiert. In diesen Fällen boten mir die Inventare mit genaue und richtige Informationen über der ehemaligen Gestaltung der Raumlichkeit auf.

Meine Ergebnisse faßte ich auf zwei Abbildungen zusammen. Neben der zeitgenössischen Bezeichnung der Raumlichkeiten sind der Grundriß der Burg und das Profil der Hochburg zu sehen. Bei der Forschung konnte ich viele verschiedene Methode benutzen, was noch bei anderen, ähnlichen Forschungen anzuwenden ist. Aber mit der Anwendung der Archivquellen können die Ergebnisse der archäologischen Forschungen neue Dimensionen erhalten.

Sós, István